

Odnowa wsi jako środowisko zachowania i zgodnego z dziedzictwem kulturowym kształtowania krajobrazu wiejskiego

Ryszard Wilczyński

Village Renewal
as an Environment
of Prevention and
Pliant to Cultural
Heritage in Shaping
the Rural Landscape

Odnowa wsi
- europejska idea
i metoda rozwoju
obszarów wiejskich

Village renewal – European
idea and method of rural
area development

Odnowa wsi jest innowacyjną koncepcją rozwoju obszarów wiejskich, zaistniała na przełomie lat 70 i 80¹ w krajach niemieckojęzycznych (w niektórych landach Niemiec i Austrii), a będącą reakcją na nabrzmiewający wówczas kryzys terenów wiejskich. Wynikł on z przekształceń w sferze rolnictwa (radykalne zmniejszenie liczby gospodarstw i „uprzemysłowienia” produkcji rolnej) oraz przemian społeczno- gospodarczych, między innymi w organizacji handlu i usług, powodujących utratę miejsc pracy na rzecz ośrodków miejskich.

U podstaw odnowy wsi, jako odrębnego nurtu rozwoju obszarów wiejskich, leży przeświadczenie, że modernizacja wsi na wzór miejski oraz rolnictwo oparte o przemysłowe metody produkcji nie rozwiązują problemów wsi a wręcz problemy te pogłębiają. Przeciwnie rozwój winien być oparty na specyfice wsi, niepowtarzalnych i różnorodnych walorach oferowanych całemu społeczeństwu jako wzmacniający go zasób. W koncepcji tej element tożsamości wsi oraz wartości związanych

z życiem wiejskim ma szczególną pozycję, gdyż w nim ma źródło postawa przyjęcia odpowiedzialności za przyszłość wsi warunkująca oddolne zaangażowanie mieszkańców.

W Dolnej Austrii, która jest landem przodującym co do skali procesu, uzyskanego dorobku i wzorców, odnowę wsi, w ślad za Bawarią i Hesją, zainicjowano w roku 1984. Podstawą dla niej była akcja „Zachować piękno Dolnej Austrii – stworzyć ją jeszcze piękniejszą”. Celem akcji była poprawa stanu i charakteru budownictwa na terenach wiejskich landu w zgodzie z e stylem regionalnym. Dążono do zmiany nastawienia mieszkańców w kwestiach kształtowania obrazu miejscowości, urządzania terenów publicznych i stref zamieszkania.

W trakcie III Europejskiego Kongresu Odnowy Wsi w 1996 roku w Konstancy (Badenia-Wirtembergia), przyjęta została „Przewodnia Koncepcja Rozwoju Terenów Wiejskich i Odnowy Wsi w Europie”. Sformułowano w niej priorytety polityki regionalnej na obszarach wiejskich:

- wspieranie rolnictwa i leśnictwa w celu wzmocnienia konkurencyjności gospodarstw na rynku wewnętrznym,
- aktywizacja gospodarcza poprzez rozwój infrastruktury i zatrudnienia,
- wzmacnianie i odnawianie tożsamości kulturalnej i społecznej oraz samoświadomości wsi,

- rozwój krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem zależności ekologicznych,
- współistnienie starej i nowej substancji budowlanej,
- zaopatrzenie w energię ze źródeł odnawialnych.

Wieś jako cenny zasób społeczeństwa i alternatywa życia miejskiego, winna pozostać integralną i samodzielną strukturą w wymiarze przestrzennym, społecznym i kulturowym, będąc jednocześnie ośrodkiem gospodarczym i rolniczym na wysokim poziomie. Ma ona przyszłość jeżeli w podejściu do rozwoju uwzględni się jej specyfikę, walory indywidualności i niepowtarzalności. Warunkuje to wzrost konkurencyjności i szans sukcesu w warunkach rynkowych.

W istocie programy odnowy wsi, poprzez umiejętne sterowanie wsparciem regionalnym doprowadziły do rewitalizacji wsi, zgodnie z wymogami współczesności kształtowania stref zamieszkania, wypoczynku, produkcji i usług, zachowania lokalnych wartości krajobrazu kulturowego oraz uchronienia zasobów, których funkcja zanikła, przed dewastacją i eliminacją. Znakomitym przykładem jest Nadrenia – Palatynat, gdzie na masową skalę wspiera się adaptację wyłączonych z produkcji budynków gospodarczych na mieszkania, obiekty usługowe bądź użyteczności publicznej tworząc zupełnie nowy, nie występujący wcześniej a jednocześnie zgodny z dziedzictwem kulturowym

typ budownictwa. Odnowa wsi stała się sposobem przejścia wsi rolniczej w porolniczą, z pełnym zachowaniem i rozwinięciem jej dotychczasowych walorów. Wieś pozostała sobą, zachowując swą niezastąpioną atrakcyjność dla społeczeństwa unikając syndromu „niby miasta”, który w sposób tak dotkliwy, utrudniający a może wręcz wykluczający uzyskanie warunków trwałego rozwoju, dotknął wieś polską.

W Polsce odnowa wsi jest znana dzięki opolskiemu programowi odnowy wsi, który rozpoczął się w roku 1997². Program, do którego zgłosiło akces ponad 300 sołectw (blisko 1/3 ogółu tych jednostek w regionie) jest największym i najdłuższym działającym regionalnym programem aktywizacji społeczności lokalnych. Jako pierwszy wprowadził zasadę oparcia rozwoju wsi o sporządzoną oddolnie sołecką strategię (program odnowy wsi). Prowadzone przez Opolszczyznę działania popularyzatorskie przyniosły efekt. Kolejne programy regionalne zaistniały w województwie pomorskim (rok 2001) i śląskim (rok 2002). Ważnym wydarzeniem była organizacja w roku 2002 I Polskiego Kongresu Odnowy Wsi.

Dzięki tym doświadczeniom było możliwe włączenie problematyki odnowy wsi do działań Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” z kwotą 90 mln

Euro unijnego wsparcia w latach 2004–2006.

Odnowa wsi stała się przedmiotem zainteresowania samorządów oczekujących unijnego wsparcia oraz tych, które widzą w tym sposobność uruchomienia głębszych procesów rozwojowych. Temu należy przypisać sukces II Polskiego Kongresu Odnowy Wsi (maj 2004), którego organizację powierzono województwu pomorskiemu, bowiem kongres zgromadził ok. 550 uczestników i pokazał, iż w Polsce istnieje szerokie grono osób zainteresowanych upowszechnieniem odnowy wsi jako skutecznej metody rozwoju obszarów wiejskich.

Dziś załączki programów regionalnych mają województwa: lubuskie, podkarpackie, świętokrzyskie i podlaskie, które zdecydowały się na wsparcie tworzenia sołeckich strategii rozwoju niezbędnych do skutecznego złożenia wniosku o pomoc finansową w ramach SPO. Pojęcie odnowy wsi stało się znane w kraju. Można stwierdzić, iż jest ona dziś autentyczną szansą i perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

Oddziaływanie procesu odnowy wsi

Influencing the process of village renewal

Odnowa wsi przesuwaa odpowiedzialność za przyszłość społeczności lokalnej na nią samą - czyni z niej podmiot i główny motor przemian. Uwalnia od myślenia w kategoriach roszczeniowych. Ukazuje znaczenie czynnika ludzkiego i zasobów jako elementów kluczowych w rozwoju lokalnym, tworzy pozytywną perspektywę i przestanie, że rozwój nie nastąpi tylko tam, gdzie społeczność nie podejmie wysiłku, by stał się możliwy.

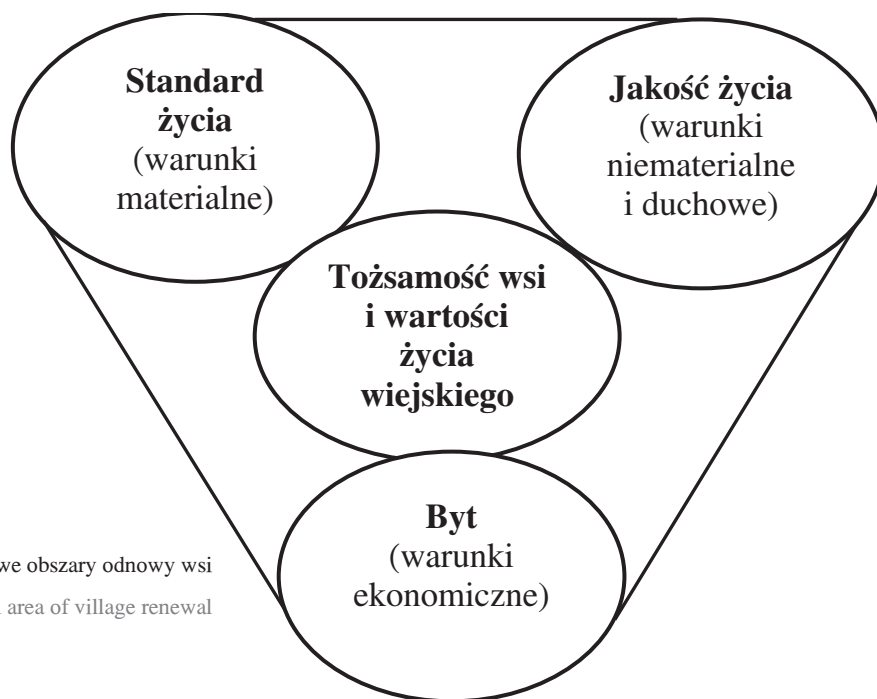
Odnowa wsi wywołuje osobiste zaangażowanie mieszkańców, wpływające z odpowiedzialności za własną przyszłość, daje możliwość samorealizacji i poczucia uczestnictwa we wspólnocie i współtworzeniu, uaktywnia bowiem podstawowy zasób jakim dysponuje społeczeństwo tj. zaangażowanie ludzi. Cechuje ją niewyczerpana innowacyjność, mobilizuje siły i zasoby, tworzy warunki i pozytywne impulsy dla utrzymania dotychczasowych oraz rozwoju nowych dziedzin gospodarowania. Nie zastępuje restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa ale procesy te wspiera. Ułatwia rolnikom pozyskanie dodatkowych źródeł dochodów, a także zagospodarowanie uwalnianych w sektorze rolnym obiektów, nieruchomości i urządzeń,

które dotąd były nie użytkowanym zasobem wsi. Ze względu na wielość i różnorodność przedsięwzięć inwestycyjnych i modernizacyjnych, generuje znaczny popyt, który może być zaspokajany przez podaż lokalnych zakładów usługowych i produkcyjnych.

Odnowa wsi, będąc procesem endogenicznym, ma wbudowany mechanizm samopodtrzymywania rozwoju wynikający ze wzrostu cyrkulacji pieniądza w lokalnym układzie gospodarczym. Dzięki wsparciu struktur samorządowych, regionalnych, państwowych oraz Unii Europejskiej, korzysta z mechanizmów rozwoju subwencjonowanego, co nadaje jej niezwykle pragmatyczny wymiar.

Odnowa wsi odnosi się do pełnego spektrum potrzeb człowieka związanych z jego zamieszkiwaniem na wsi. W centrum pozostaje człowiek i pełnia jego życia na wsi. Rzeczywistość ta obejmuje cztery kluczowe obszary:

- **standard życia** osiągnięty poprzez rozwój sfery materialnej - w tym infrastruktury technicznej i społecznej będącej w dyspozycji społeczności lokalnej (przedsięwzięcia publiczne) oraz poprawę zabudowy mieszkaniowej i urządzenie obejść (przedsięwzięcia prywatne);
- **byt** (warunki ekonomiczne) kształtowany możliwościami inwestowania, rozwoju usług, tworzenia miejsc pracy, zarobkowania w rolnictwie i poza nim.
- **jakość życia** uzyskiwana w sferze niematerialnej wyrażająca się relacjami sąsiedzkimi, życzliwością wzajemną, poczuciem współuczestnictwa i współtworzenia, możliwością samorealizacji, ofertą kulturalną, edukacyjną, wypoczynku i rekreacji oraz życia społecznego.
- wspomniany już czwarty obszar – **tożsamości wsi oraz wartości życia wiejskiego** obejmuje to co w historii, dziedzictwie kulturowym i tradycji oraz specyfice

Kluczowe obszary odnowy wsi
The essential area of village renewal

życia wiejskiego, identyfikuje i wyodrębnia wieś oraz jej społeczność, tworzy związki w obrębie wspólnoty oraz związki z miejscem zamieszkania, składa się na niepowtarzalność wspólnoty i miejsca jej zamieszkania.

Wymienione obszary standardu, jakości, bytu, tożsamości i wartości życia wiejskiego uwzględniają wszystko co niezbędne, aby życie człowieka na wsi było satysfakcjonujące i zrealizowane, w tym poprzez partycypowanie w zdobyciach cywilizacyjnych i efektach rozwoju gospodarczego. Dzięki powiązaniu świata materii i ducha odnowa wsi jest podejściem całościowym i odrębnym, przesyconym ideą nadania obszarom wiejskim nowej tożsamości, ukształtowania nowego „ducha wiejskiego”.

Oddolne i długotrwałe działanie społeczności lokalnej, podmiotowej i odpowiedzialnej, wykorzystujące zasoby i zmierzające do równomiernego ukształtowania i współdziałania wymienionych obszarów, gdzie tożsamość wsi oraz wartości życia wiejskiego pełnią rolę elementu spajającego i decydującego, stanowi fundament odnowy wsi jako metody rozwoju obszarów wiejskich.

Podstawy organizacji i funkcjonowania programów odnowy wsi

Odnowa wsi przebiega przy współdziałaniu dwóch poziomów:

- **lokalnego**, z decydującą rolą społeczność lokalnej, która określa (**planowanie strategiczne**) i realizuje całościową wizję wsi, korzystając ze wsparcia gminy.
- **regionalnego**, gdzie kształtowana jest polityka wobec obszarów wiejskich (dąży się do integrowania zagadnień społecznych, gospodarczej i ochrony środowiska, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju) i ustalane priorytety i związany z nimi system wsparcia³.

Działania lokalne cechuje:

- skoncentrowanie na **wykorzystaniu zasobów**, w szczególności wyróżniających i charakterystycznych dla wsi, a więc stanowiących o jej tożsamości;
- kreowanie i rozwój organizacyjny **lokalnego przywództwa**, animującego zaangażowanie społeczności wiejskiej jako siły napędowej przemian, zdolnego do określenia i realizacji całościowej wizji wsi oraz pozyskania do tego partnerów,
- wykorzystywanie **planowania przestrzennego**, gdzie priorytetem jest przestrzenna integralność wsi jako jednostki osadniczej, równoważenie i ekologizacja rozwoju, harmonizowanie podstawowych funkcji wsi: mieszkalnej, produkcji i usług oraz wypoczynku i rekreacji.

W Polsce wobec znikomych możliwości samorządów woje-

wództw w prowadzeniu polityki intraregionalnej proces odnowy wsi wymaga partnerstwa i szerokiego współdziałania sołectwa i gminy.

Upodmiotowienie społeczności lokalnej może biec dwoma torami. Poprzez statut sołectwa, gdzie zapisać można prawa sołectwa do korzystania z majątku komunalnego, jego uprawnienia do własnej gospodarki finansowej w ramach budżetu gminy. Zatem możliwe jest czerpanie wszelkich korzyści z tegoż majątku, jak również wykonywanie zadań przyjętych od gminy w zamian za uzgodnione profity. Druga droga polega na wspieraniu lokalnych stowarzyszeń, użyczaniu im majątku komunalnego i kontraktowaniu usług jakie w imieniu gminy mogą wykonywać na rzecz społeczności wsi.

W obu przypadkach oznacza to konieczność skonstruowania systemu wsparcia dla aktywnej społeczności, w który wspomniane możliwości będą wbudowane. Jest to warunek niezbędny, jego niespełnienie oznacza wykluczenie społeczności lokalnej z możliwości przeprowadzenia odnowy własnej wsi.

Zatem wymagana jest koegzystencja odgórnego działania gminy i oddolnego sołectwa. Obowiązkiem gminy jest prowadzenie dużych branżowych programów rozwoju, gdzie wymiar projektu przekracza możliwości sołectwa, w które społeczność wsi włącza się w miarę swych możliwości, przy jednoczesnym zapewnieniu wsparcia dla realizacji sołeckich strategii rozwoju.

Charakter przedsięwzięć	Role uczestników	
	Gmina	Sołectwo
Gminne programy rozwoju infrastruktury i inne programy branżowe	Wiodąca	Pomocnicza
Przedsięwzięcia sołectkiego programu odnowy wsi	Pomocnicza	Wiodąca

Przebieg odnowy wsi i związane z tym zmiany wizerunku wsi

Odnowa wsi jest procesem długotrwałym, wieloletnim i z zasady niekończącym się – „*odnowa wsi nigdy się nie kończy...*”. Powstaje pytanie o przebieg procesu odnowy i ocenę jego zaawansowania w danej wsi. Czy istnieje logiczne i powtarzalne w wielu miejscowościach następstwo zdarzeń i stanów, pomimo różnej wielkości i odmiennego potencjału rozwojowego (stanu wyjściowego) wsi?

Pytanie to jest szczególnie ważne w regionach, gdzie między obszarem zaludnionym przez autochtonów a terenami zasiedlonymi po 1945 roku przez repatriantów występują znaczące różnice, których wyrównanie może trwać bardzo długo. Ponadto odnowa wsi nie oznacza zacierania obiektywnych różnic pomiędzy miejscowościami, wynikających wprost z położenia, zasobów czy dominującej funkcji wsi. Przeprowadzenie odnowy wsi oczywiście skutkuje osiągnięciem podobnego stanu w wielu dziedzinach (np. estetyka miejscowości, ochrona środowiska, bogactwo życia społecznego i kulturalnego), jednak przede wszystkim ma oznaczać podobną zdolność do wykorzystywania zasobów i szans oraz kreowania rozwiązań problemów oraz umiejętność adaptacji do wciąż zmieniającego się otoczenia i potrzeb społeczeństwa. Zatem dla określenia przebiegu procesu odno-

wy wsi ważny jest jakościowy postęp a nie stan wyjściowy.

Powstaje fundamentalne pytanie: kiedy rozpoczyna się odnowa wsi?

Rozpoczyna się ona wtedy, gdy we wsi pojawia się przywództwo (grupa odnowy) umiające myśleć kategoriami całej wsi, zdolne swym myśleniem o przyszłości objąć jej całą przestrzeń, to co materialne i to co niematerialne, a myślenie to zakorzenione jest w świecie wartości wspólnych dla lokalnej społeczności i tych, na które społeczność ta jest zdolna się otworzyć. Dopiero wówczas może powstać kompleksowy plan rozwoju (sołectka strategia) i istnieje możliwość przekształcenia tego zamysłu w rzeczywistość.

Co dzieje się, gdy warunki te nie są spełnione? W najlepszym przypadku mamy do czynienia z „wyspowym” krajobrazem rozwoju, w którym poszczególne, działające w rozproszeniu, grupy mieszkańców lub organizacje potrafią zagospodarować jakieś nisze i przestrzenie bez związku ze sobą. Decydują bieżące, zwykle partykularne interesy. Działania nie prowadzą w konkretnym kierunku zatem ich efektywność jest ograniczona do zaspakajania bieżących potrzeb.

Konsekwencją pytania o początek odnowy wsi jest pytanie o koniec procesu, tym bardziej trudne wobec wyjściowego twierdzenia, iż stan taki nie następuje. W istocie tak jest tylko na płaszczyźnie działań – te nie mogą

ustać, gdyż otoczenie się zmienia tworząc nowe wyzwania. Natomiast istnieje stan, w którym wieś osiąga pełną zdolność adaptacji uzyskując trwałe podstawy swego rozwoju. Osiągnięcie tego stanu jest celem procesu i wyznacza w sensie przenośnym zakończenie odnowy wsi.

Na podstawie analizy przebiegu odnowy wsi w krajach, gdzie metoda ta działa od ponad 20 lat oraz kilkuletnich doświadczeń opolskich, można ustalić modelową sekwencję zdarzeń pomiędzy wyżej scharakteryzowanymi stanami początku i „końca”⁴.

Przyjęto, że opis procesu będzie prawidłowy i kompletny, jeżeli skoncentruje się na trzech kluczowych, a dostępnych ocenie, polach: efektach (zakres działań i skala zmian) jakie się uzyskuje oraz sposobie zorganizowania (rozwój organizacyjny) społeczności lokalnej i stosowanych instrumentach sterowania rozwojem, dzięki którym efekty są możliwe.

Spojrzenie na wieś prowadzącą odnowę przez tak określony pryzmat pozwala ustalić zbiór charakterystycznych, ewolucyjnie następujących po sobie stanów (zespołów cech), z których każdy stanowi punkt wyjścia dla kolejnego. Grupują się one w 10 podstawowych zagadnień (składowych procesu rozwojowego), a mianowicie:

Zakres działań / skala zmian:

1. Charakter i oddziaływanie projektów

2. Charakter zmian w przestrzeni publicznej
3. Integrowanie działań prywatnych z koncepcją odnowy wsi

Rozwój organizacyjny:

1. Charakter przywództwa (stopień rozwoju organizacyjnego)
2. Sposób zorganizowania i uczestnictwa społeczności lokalnej w realizacji koncepcji odnowy wsi

Sterowanie rozwojem:

1. Sposób i zakres uspołecznienia planowania rozwoju
2. Sposób komunikacji ze społecznością lokalną
3. Oddziaływanie dla zapewnienia zgodności przedsięwzięć prywatnych i publicznych
4. Wykorzystanie wsparcia
5. Relacje z otoczeniem

W pogrupowanej zagadnieniami sekwencji modelowego przebiegu procesu odnowy wsi wydzielono cztery fazy: inicjalną, początkową, zaawansowaną i całościową. Każda ma charakterystyczny dla siebie odrębny zespół cech (stanów). Każda kolejna faza jest bardziej pojemna co do treści i złożoności osiąganych stanów, tym samym dłuższa i wymagająca wykładniczego wzrostu nakładów. Pierwsza, w warunkach polskich, oznacza nakłady na poziomie kilku do kilkudziesięciu tys. zł, faza ostatnia, w warunkach zachodnioeuropejskich, oznacza nakłady wielu mln euro.

Poniżej omówiono model przebiegu odnowy wsi jedynie w części obejmującej zakres podejmowanych działań, które przekształcają wieś, a pominięto kwestie rozwoju organizacyjnego i sterowania rozwojem.

W miarę postępu odnowy wzrasta zakres podejmowanych działań aż do stanu, w którym proces ten przekształca całą wieś. Na początku – w **fazie inicjalnej (A)** – wykonywanych jest jedno lub kilka w miarę prostych przedsięwzięć startowych, których podstawowym celem (szczególnie pierwszego) jest uzyskanie sukcesu integrującego mieszkańców wokół przyjętego programu odnowy wsi. Tak obudzona aktywność owocuje porządkowaniem (w sensie uprzątnięcia odpadów, gruzowisk, dzikiego zakrzaczenia i zdewastowanych lub zbędnych ogrodzeń i urządzeń) przestrzeni publicznej i prywatnych posesji. W konsekwencji w przestrzeni publicznej widoczne są pierwsze, punktowe zmiany.

Powodzenie projektów startowych pozwala w **fazie wstępnej (B)** realizować projekty o wysokim znaczeniu dla mieszkańców, co zaspokaja najpilniejsze potrzeby i likwiduje dotkliwie bariery. Zwykle projekty dotyczą różnych dziedzin życia i nie są ze sobą powiązane tak, by współpracowały ze sobą. Rezultaty działań są widoczne w przestrzeni publicznej a mieszkańcy podejmują przedsięwzięcia remontowe i urządzania własnych posesji oraz przejmują indywidualną lub grupową

opiekę nad przyległymi terenami publicznymi (np. w pasie drogowym).

W fazie **zaawansowanej (C)** społeczność wsi koncentruje się na zadaniach wprowadzających zmiany o charakterze jakościowym. Przedsięwzięcia te ogniskują się wokół miejsc lub problemów o kluczowym znaczeniu dla mieszkańców i podejmowane są w skali zmieniającej strukturę wsi (np. całościowe uporządkowanie stanu dróg, estetyki terenów publicznych, wykonanie obiektów infrastruktury nieistniejącej uprzednio funkcji rekreacyjnej). W działaniach tych widoczna jest konsekwencja w realizacji wizji rozwojowej w ramach ustalonego długoterminowego planu odnowy. Powstają projekty, którymi wieś buduje swoją specyfikę i się wyróżnia na tle otoczenia. Często są to oryginalne co do formy obiekty urządzenia przestrzeni publicznej oraz niepowtarzalne co do tematyki i treści imprezy masowe o zasięgu gminnym a nawet regionalnym. Kształtuje się **centrum wsi** tworząc wizerunek wsi, integrując przestrzeń publiczną, sprzyjając (niekiedy wręcz to warunkując) zaistnieniu nowych funkcji wsi. Wzrasta ład przestrzenny i architektoniczny,

Całościowa faza odnowy (D) cechuje się projektami powiązаныmi ze sobą lokalnie oraz regionalnie. Zmiana struktury i urządzenie wsi odbywa się zgodnie z rozstrzygnięciami planistycznymi. Największe znaczenie mają projekty dające miejsca pracy oraz przynoszące in-

Model przebiegu procesu odnowy wsi – zakres działań (skala zmian)

A model of the process of village renewal – range of actions (changes scale)

Faza odnowy wsi	1. Charakter i oddziaływanie projektów 2. Charakter zmian w przestrzeni publicznej 3. Integrowanie działań prywatnych z koncepcją odnowy wsi
A Inicjalna projektów startowych	1. Projekty przede wszystkim integrujące mieszkańców 2. Pierwsze punktowe zmiany w przestrzeni publicznej 3. Porządkowanie posesji prywatnych i terenów publicznych
B Początkowa projektów punktowej zmiany (pokonywania barier)	1a. Różnorodne projekty nastawione na usunięcie podstawowych barier i zaspokojenie głównych potrzeb 1b. Projekty dla pozyskania środków na przedsięwzięcia publiczne 2. Widoczne zmiany w przestrzeni publicznej 3. Mieszkańcy podejmują odnowę własnych posesji i utrzymanie przyległej przestrzeni publicznej
C Zaawansowana projektów jakościowej zmiany (obrona kierunku)	1a. Projekty kompleksowo kształtujące strukturę wsi lub kluczowe obszary życia 1b. Projekty dla pozyskania partnerów zewnętrznych 1c. Projekty wyróżniające wieś i /lub tworzące wizerunek wsi 1d. Projekty tworzące lokalny produkt lub warunki pozyskiwania dochodów indywidualnych 2. Kształtuje się centrum wsi, wzrasta ład przestrzenny i architektoniczny 3. Powszechna odnowa prywatnych posesji oraz powszechne zaangażowanie mieszkańców w utrzymanie przestrzeni publicznej
D Całościowa projektów trwałego rozwoju (zapewnienia warunków dla trwałego rozwoju)	1a. Powiązane ze sobą projekty (lokalnie oraz regionalnie) ukierunkowane na tworzenie lub utrzymanie miejsc pracy oraz dopływ lub wzrost cyrkulacji pieniądza 1b. Projekty wsi tematycznej lub zaawansowana specjalizacja wsi 2. Ukształtowane centrum wsi, widoczny ład przestrzenny i architektoniczny 3. Dostosowanie projektów prywatnych do planu odnowy wsi

nego rodzaju korzyści ekonomiczne (np. zapewnienie dopływu pieniądza oraz zwiększenie jego cyrkulacji w obiegu wewnętrznym). Rozwinięcie idei projektów wyróżniających, aby obejmowały całą wieś, powoduje zaistnienie **wsi tematycznej**⁵ – miejscowości, która eksponując swą specyfikę (cechy wyróżniające) i najważniejsze atuty, przyporządkowuje swój rozwój głównemu specyficznemu pomysłowi lub specjalizuje się w określonym produkcie. Wieś posiada ukształtowane centrum, cechuje ją ład przestrzenny i architektoniczny. Mieszkańcy dostosowują działania prywatne do standardów ustalonych w planie odnowy wsi (np. zachowanie i eksponowanie w architekturze lokalnego budulca, jednolity sposób wykonania ogrodzeń).

Zatem stopniowy wzrost zakresu podejmowanych działań prowadzi do nowego ukształtowania warunków życia. Podejściem przewodnim jest uzyskanie rozwiązań niepowtarzalnych, których nie można osiągnąć bez odwołania się do cech wyróżniających i specyficznych składających się na tożsamość wsi. Wieś zyskuje nowy wizerunek w wymiarze materialnym i przestrzennym (np. ukształtowane centrum wsi) oraz w sferze jakości życia.

Dzięki temu wieś staje się konkurencyjną – jest „produktem” w sposób rynkowy oferowanym społeczeństwu: potencjalnym inwestorom, turystom, przyjezdnym, podmiotom zainteresowanym współpra-

cą. Uzyskuje możliwość zaistnienia w programach regionalnych i ofercie regionalnej.

Prezentowany model dla społeczności wiejskich ma wartość ogólnej instrukcji jak ewolucyjnie, w sposób najbardziej efektywny i zgodny z logiką procesu, prowadzić odnowę wsi oraz, co jest szczególnie ważne jakie cele jakościowe sobie stawiać w danym momencie zaawansowania procesu odnowy wsi. Zwraca uwagę na sposób i kluczowe działania zmieniające przestrzeń wiejską tak, aby osiągnąć efekt rewitalizacji, chroniąc przed unifikacją pod presją wzorców miejskich lub niezgodnych z miejscowym krajobrazem kulturowym.

Ryszard Wilczyński

Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego
Marhal's Office Opole Voievodeship

Przypisy

¹ Większość regionalnych programów (Niemcy, Austria) powstało w pierwszej połowie lat 80., a w krajach Europy Środkowej oraz nowych landach niemieckich z początkiem lat 90, (R. Wilczyński 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Poznaniu, Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.). Wsparcie Unii Europejskiej sięga roku 1994. Obecnie ta metoda rozwoju obszarów wiejskich jest przedmiotem międzynarodowej współpracy w ramach Europejskiego Stowarzyszenia Rozwoju Terenów Wiejskich i Odnowy Wsi w Wiedniu.

² Opolski program odnowy wsi zaistniał dzięki inicjatywie autora w ramach działań Sejmiku Samorządowego Województwa Opolskiego.

³ Samorządy województw mają możliwości organizacji regionalnych programów odnowy wsi obejmujących system wsparcia dla uczestniczących sołectw głównie w postaci działań edukacyjnych, inspirujących i doradztwa. Nie dysponują istotnymi środkami na wsparcie finansowe projektów.

⁴ Pierwsze ujęcie modelu przebiegu procesu odnowy wsi zawarł autor w: *Odnowa wsi...*, porównaj przypis 1.

⁵ Wsie tematyczne zaczęły powstawać w Austrii ok. roku 2000. Prekursorem była wieś Grossschoenau w regionie leśnym Dolnej Austrii, gdzie pomysłem przewodnim stało się różdżkarstwo.

Rozwiniętą w Austrii ideę tworzenia wsi tematycznych na teren województwa zachodnio-pomorskiego przeniósł Wacław Idziak (Idziak W. 2002, 2003). Założony w strategii cel specjalizacji wsi zaowocował realizacją oryginalnych projektów, w czym olbrzymi udział miały miejscowe szkoły działające jak instytucje rozwoju lokalnego. Sierakowo Sławieńskie, w oparciu o prozę Tolkiena realizując pomysł Wsi Hobbitów, stało się pierwszą polską wsią tematyczną. Zamysł polegał na przeskoczeniu przepaści między popegeerowską rzeczywistością a społeczeństwem wiedzy, co nastąpiło dzięki wykreowaniu atrakcyjnej oferty opartej na umiejętnościach i zakodowanej wiedzy mieszkańców. Było to możliwe dzięki zaangażowaniu zewnętrznych intelektualistów (głównie ze środowisk naukowych) zdolnych do zaszczepienia miejscowej społeczności śmiałych idei czerpiących ze światowego dziedzictwa kultury.

Literatura

1. Idziak W. 2003, *Tu jest środek świata, powiat sławieński zaprasza do przygody życia*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego.

2. Idziak W. 2004 *Wsie tematyczne – koncepcja, metody tworzenia i za-*

sady funkcjonowania; [w:] materiały II Polskiego Kongresu Odnowy Wsi, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.

3. Idziak W. 2004, *O odnowie wsi*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.

4. Wilczyński R. 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Poznaniu, Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.

5. Wilczyński R. 2004, *Odnowa wsi – metoda rozwoju oparta o zachowanie i rozwój tożsamości wsi*, [w:] materiały konferencji etnologów *Przeszłość z Przyszłością*, Sandomierz 16-17.04.2004.

6. Wilczyński R. 2004, *Odnowa wsi w Polsce – stan realizacji programów regionalnych; Model przebiegu odnowy wsi* – [w:] materiały II Polskiego Kongresu Odnowy Wsi, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.